

Säveån

Välkommen till Säveån

Till Säveån kan du faktiskt komma med tåg, antingen till Stenkullen eller till Floda. I Floda, mellan järnvägen och Säveån ligger garveriet, där man förr bearbetade läder. Idag innehåller byggnaden annan verksamhet. Precis söder om garveriet finns en strövstig där du kan börja din promenad och följa ån nedströms.

Ån sätter sin prägel på området. Men det finns också skog och öppen betesmark. Säveån ringlar mjukt fram i landskapet genom de två sammanhängande naturreservaten, Säveåns dalgång och Säveån-Hedefors. Vattnet strömmar och forsar fram med stor kraft men på sina ställen rinner det lugnt i stora svängar. Efter istiden låg hela området under havsytan och mäktiga lager med lera avsattes på havsbotten. Under årens lopp har Säveån ätit sig djupare och djupare ner i de här mjuka jordlagren. På så vis har ett ravinlandskap bildats, bitvis med branta sluttningar. Men det finns också flackare stränder utmed ån. Under långa tider har betesdjur hållit sluttningarna ner mot ån öppna men bönderna odlade också grödor längs ån. Under 1800-talet och början av 1900-talet slog man ängsmarkerna med lie.

Utmed ån löper en stig, med spänger över våtare partier för att underlätta vandringen. Området är bitvis kuperat och det finns trappor längs stigen. På ett par ställen finns iordningställda rastplatser. Om du vill vara nära vattnet kan du i höjd med Kjeseberget ta dig över till en liten ö belägen mitt i forsen. Säveån är ett populärt utflyktsmål, särskilt under vår och försommar. Kalla vintrar kan ån bjuda på fantasifulla isformationer.

Strutbräken,
Matteuccia struthiopteris

Lummig dalgång

I dalgången växer de flesta svenska lövträden. Klibbalen är vanligast och stortrivs nära ån där det är blött. Alarnas bladknoppar är vackert lilatonade och träden visar här och där upp sitt rotsystem i höga snirkliga socklar. Utöver de lila knopparna är alen lätt att känna igen på de små kottarna. I kanterna på betesmarkerna växer flera stora grova ekar vars kronor har fått möjlighet att breda ut sig i ljuset. Också barrträd som tall och gran växer i området. En riktigt grov gammal gran har till och med skyddats som naturminne. Buskarna hassel, hägg, olvon och brakved är vanliga men man kan också hitta skogstry och getapel.

Klibbal,
Alnus glutinosa

Rik örtflora

Den näringsrika jorden gör vegetationen frodig utmed ån. På ett ställe utmed stigen sticker gröna halvmeterhöga strån upp året runt. Det är skavfräken, en uråldrig växt. Den innehåller kisel och användes förr som slipmedel. Människor skurade kastruller och andra kärl med de sträva stråna.

På våren kan du som besökare glädja dig åt mattor av vitsippor. Några enstaka blåsippor går att hitta bland fjolårstorra löv i det som förut kallades blåsippehavet. Harsyrans vita fint ådrade blommor är värda att studera på riktigt nära håll. Andra örter som trivs i lundmiljön är nordlundarv, ormbär, trolldruva och ängsruta. Rödblärans mörkrosa blommor syns på håll. Den är en tvåbyggare, hon- och de mer storblommiga hanblommorna växer på olika plantor. Också den lilla oansenliga desmeknoppen och den betydligt större storramsens finns i området. Springkorn är en ettårig växt med gyllengula brunprickiga blommor vars frukt har en ovanlig egenskap. Frukten består av en explosiv kapsel som kastar iväg fröna vid beröring. Ett gräs som trivs här är bergslok som har vackert bågböjda strån dekorerade med ensidigt hängande småax. Den ståtliga meterhöga ormbunken strutbräken breder ut sig vid Jutagårdsbäcken nedströms Hedefors kraftstation. Förr gav man den som mat till kreaturen.

Bergslok,
Melica nutans

Fågelparadis

Från Kusebacka bro har du bra spanläge ner i ån och goda chanser att få se den kompakt byggda strömstaren som gärna sitter på en sten och kikar efter smådjur. Den är mörkbrun, nästan svart med en vit rund haklapp och kan knappast förväxlas. Strömstaren är mångsidig och kan utöver att flyga och dyka också springa runt på åns botten på jakt efter något ätbart. Den stannar så länge det finns öppet vatten.

Under hela året är den lummiga dalgången en god miljö för många fåglar. I naturliga trädhåligheter och holkar häckar större och mindre hackspett, mesar, svartvit flugsnappare och knipa och exempel på andra häckfåglar är olika sångare, bofink, drillsnäppa och forsärla. Forsärlan är tecknad i grått och gult och vippar på sin långa stjärt och bakkropp. Forsärlan håller gärna till vid Hillefors grynkvärn.

Där vattnet är lugnt övervintrar gärna gräsand, vigg, storskrake och sothöna samt de mindre vanliga smådopping, salskrake och rörhöna. Också större fåglar som sångsvan, knölsvan, kanadagås och häger stannar gärna här över vintern. Med en stor portion tur och en del tålamod kan du få syn på kungsfiskaren, en liten fågel med exotiskt utseende. Trots sin lysande vackra fjäderdräkt i blågrönt och rostbrunt är den mycket svår att få syn på.

Kungsfiskare,
Alcedo atthis

Trädfällaren

Som besökare är det lätt att lägga märke till spår från bäverns aktivitet. Fällda träd och gnagspår vittnar om att bävern trivs i området. Djuren undviker forssträckorna och gräver sina hålor i strandbrinkarna vid lugnt flytande avsnitt. Här vid Säreån bygger bävern inte hyddor och dämmer heller inte upp åns vatten. Träd och buskar gnager den av med kraftiga bett. Grenarna utgör vintertid djurens föda. På sommaren äter bävern olika örter och gräs som växer både på land och i vattnet.

Med fötterna i vattnet

I själva ån och dess kanter bär gul näckros, svärdsilja, topplösa och kabbeleka blommor i just den gula färgen. Vattenklöver, älggräs och strandklo blommor i vitt medan fackelblomstret lyser i purpurrött. De många olika arterna av starr har alla det gemensamt att de har trekantiga strån och bredkaveldunet bär tjocka brunsvarta kolvar.

Kabbleka,
Caltha palustris

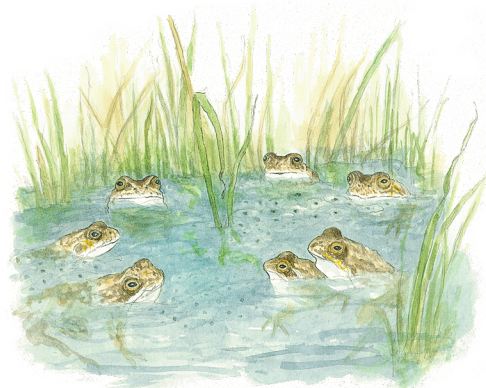
Skriftlav, *Graphis scripta*,
trivs på slät bark.

Unik fisk i ån

På sommaren kan du se stora trollsländor och mindre bäcksländor flyga över vattnet. Åsandslåndan som är en dagslända trivs också här. Den är ett gott betyg för åns vattenkvalitet. Sländorna gör tillvaron gynnsam för fisken i ån. Säveån kan stoltsera med ursprungliga och genetiskt unika lax- och öringstammar. Förut utgjorde Hedefors kraftstation ett hinder men 2013 byggdes ett omlöp, en 400 meter lång fiskväg, så sedan dess kan såväl öring, lax och ål ta sig förbi kraftstationen. Det är en mäktig känsla att se de meterstora laxarna hoppa nedströms Hillefors grynkvarn.

Under lång tid har man satt stort värde på fisken i ån. Framförallt laxen och ålen var en viktig resurs. Laxfisket ägdes länge av kronan men överlämnades till Göteborg 1621 då man fick stadsprivilegier. Säveån var ett av de första vatten i Sverige där man sportfiskade. Engelska sportfiskare besökte ån redan under slutet av 1700-talet. Alexander Keiller som grundade Jonsereds fabriker var en av dem som gjorde Säveålxen känd. Ån är fortfarande populär bland fiskare. För den som vill pröva lyckan krävs fiskekort. Under århundraden har man också fiskat ål i Säveån. Det visar bland annat resterna av de ålkistor som finns kvar än idag.

Vanlig groda
Rana temporaria

Mera djurliv

En rödpälsad ekorre kan kika fram bakom trädstammen och framför fötterna hoppar en vanlig groda. En blåsvart-skimrande tordyvel korsar stigen där du går. På flenört, som har gröna och violettbruna blommor och som doftar likt stekt fläsk, lever den lilla flenörtsviveln. I buskvegetationen lever hasselmus och hasselsnok sina liv, väl undanskymda för oss människor.

Hasselmus,
Muscardinus avellanarius

Livet vid ån förr i tiden

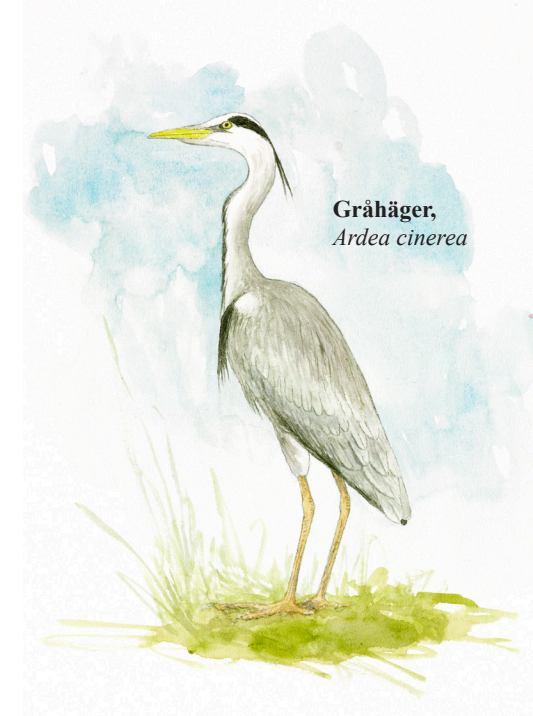
Ån fick sin nuvarande sträckning efter senaste istiden. Men den snäckskalsbank som ligger öster om Kjeseberget vittnar om att Säveån ännu tidigare varit havsvik. Det kalkrika materialet använde bönderna till att förbättra jordarna med. Järnåldersgravfältets kullar väster om skalbanken visar att här redan tidigt funnits människor som troligen livnärde sig av fiske.

Utöver fiske har ån också utnyttjats som kraftkälla och för flottning. Träden kom från skogarna kring Mjörn och Anten. Flottningen av timmer i ån var viktig, speciellt när Göteborg byggdes på 1600-talet. Till exempel krävde stadens försvarsverk mycket stora mängder virke.

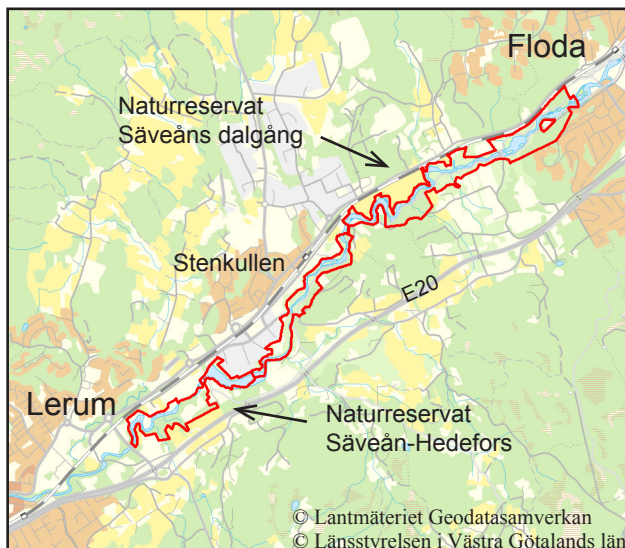
Forsarna vid Hedefors har nyttjats för kvarnar och vattenkraft sen medeltiden. Med tiden utvecklade man anläggningarna från traditionella vattenhjul till mer avancerade anordningar med kanaler och pålverk för att leda vattnet till vattenhjul och turbiner. Ett spinneri anlades redan i slutet av 1700-talet vid fallet och under andra hälften av 1800-talet etablerade P.A. Åkerlund ett av landets största väverier i Hedefors. Väveriet drevs med vattenkraft och lades ner först 1960.

Mellan Aspen och Sävelången faller Säveån hela 40 meter, alltså mycket goda förutsättningar för att ta tillvara vattnets kraft. Kvarnrester, stengrunder och stenlagda kanaler berättar om gammal kvarn- och sågverksamhet. Under 1600- och 1700-talen var det gott om kvarnar i Säveån. Från början använde man fotkvarnar och skvaltkvarnar men sen blev hjulkvarnen allt vanligare. På 1900-talet blev kvarnarna allt färre och idag finns bara Hillefors grynkvarn kvar. Den grundades 1899.

För kraftframställningen anlade Britanniafabriken imponerande dammanläggningar och en kanal i ån under 1890-talet. Resterna finns att se ännu idag nedanför den nuvarande fabriken.

Gråhäger,
Ardea cinerea

Hitta hit!

I Floda och Stenkullen finns hållplatser för pendeltåget. Därifrån är det en kort promenad till reservaten. De nås också lätt med bil. För att nå det norra naturreservatet, Säveåns dalgång, är reningsverket i Floda en lämplig utgångspunkt. Tag från E20 av vid Flodamotet, avfart nr 88. Följ Brovägen till Säveåvägen där reservatet är skyltat.

För att komma till Säveån-Hedefors, sväng från E20 av vid Kastenhofsmotet, avfart nr 86. Tag vänster in på Hedeforsvägen och sen vänster igen in på Knavravägen. Reservatet är skyltat från vägen.

Båda naturreservaten ingår i EU:s ekologiska nätverk av skyddade områden, Natura 2000.

Illustrationer: Kerstin Hagstrand-Velicu.
Text: Ulla Åshede och Catharina Larsson.
Produktion: Väst kuststiftelsen, omarbetad 2019.